

Kolektivní identita současných Basků: role teritoria a jazyka

Basque Collective Identity: The Role of Territory and Language

Mgr. PAVLA ANDRŠOVÁ

Katedra antropologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita Plzeň
Sedláčkova 15, 306 14 Plzeň; e-mail: andrsova@ksa.zcu.cz

Do redakce doručeno 15. června 2015; k publikaci přijato 20. prosince 2015

ABSTRAKT:

Předmětem této studie je analýza vztahu kolektivní identity Basků žijících v současné době v Baskicku – ve smyslu transhraničního regionu – a jejich teritoria, respektive tamního, v evropském kontextu ojedinělého, jazyka. Text bude zaměřen na roli představy o baskické domovině a jejím vlivu na konstrukci baskické kolektivní identity. Stejná pozornost bude věnována baskickému jazyku jakožto kulturnímu specifiku, na jehož základě se identita Basků vytváří a upevňuje. V širším geopolitickém kontextu budou podrobně představeny oba tyto atributy velmi výrazně ovlivňující představy Basků o sobě samých.

ABSTRACT:

The subject of this study is the analysis of a relation between collective identity of Basques currently living in the Basque Country – in the sense of the greater region – and their territory and language, which is quite unique in the European context. The text will be focused on the homeland imaginations and the role they play in the construction of Basque collective identity. The same attention will be paid to the Basque language as a cultural particularity that constructs and strengthens the identity of the Basques. Both of these attributes that strongly affect the Basque self-concept will be introduced in a wider geopolitical context.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Baskicko, kolektivní identita, baskičtina, baskická domovina, nacionalismus

KEYWORDS:

Basque Country, collective identity, Basque language, Basque homeland, nationalism

Otázka baskické kolektivní (národní) identity stojí často v pozadí zastíněná tématem baskického nacionalismu, jehož projevy jsou většinou známy především ve spojení s ozbrojeným separatismem. Ačkoliv má baskické národní hnutí spíše teritoriálně-politické požadavky, základem pro současný baskický nacionalismus je společenství osob, Basků. V různých obměnách je nám často pokládána otázka, kdo je vlastně v terénu objektem našeho výzkumného zájmu? Zde se dá odpovědět podobným způsobem, jako odpovídal Michael Moerman už v roce 1965. Zkoumáme společenství lidí, kteří sami sebe nazývají Basky (Moerman 1965: 1221). Odpověď, která je na jedné straně přesná a výstižná, na straně druhé (a především pro laiky) nicneříkající. Kdo je a kdo není Bask, je i z pohledu samotných Basků otázkou nanejvýš problematickou. Jaké atributy tvoří národní identitu jednotlivce? Co musí Bask mít, aby byl vnímán jako Bask? Můžeme vůbec hovořit o Bascích jako o skupině, která je, co do vztahu ke kolektivní identitě, něčím specifická?¹

O Bascích zde uvažujeme jako o monoetnickém národu, který má blízko právě k etnické skupině Basků, z níž vychází. Jak podotýká Thomas H. Eriksen, „[k]oncept, etnické skupiny je totiž konceptuálně blíže příbuzný s evropským konceptem národa coby kulturně homogenní, soudržné a svrchované jednotky. Samotné pojetí etnické skupiny se tak zdá být dítětem nacionalismu“ (2007: 91). Národ však disponuje něčím, co etnická skupina postrádá; národem rozumíme skupinu osob, která čerpá z existence takzvané veřejné kultury, tedy institucionalizovaných

kulturních prvků, a zároveň je většinou teritoriálně ukotvena (Smith 2013: 196).

Pokud ale hovoříme o etnicitě, hovoříme o „...aspekt[u] sociálního vztahu mezi osobami, které se pokládají za zásadně odlišné od členů ostatních skupin, jejichž existenci si uvědomují a s nimiž vstupují do kontaktu“ (Eriksen 2012: 37). V minulosti byla často etnicita jako pojem libovolně zaměňována s pojmem rasa. Ač se dnes s kategorií rasy neoperuje jako s vědeckým termínem, její existenci jako sociálního konstruktů a emickou kategorii nelze popřít vzhledem k tomu, že má vliv na mezilidské vztahy (Eriksen 2012: 23). Zde je důležité zmínit, že rétorika radikálního baskického nacionalismu se mnohdy odvolává právě na rasovou odlišnost baskické populace, vyzdvihovanou především v počátcích procesu institucionalizace baskického nacionalismu na konci 19. století (Farwell 2009: passim). Hovoří se především o rozdílné krevní skupině Basků a rozdílných kranio-metrických údajích, které ve výsledku ovlivňují vnější podobu obličeje (Alonso 2004: 23–24). Můžeme se setkat s množstvím odborných studií věnujících se zvýšenému výskytu krevní skupiny 0 mezi obyvateli Baskicka (Chalupa 1999: 64). To odkazuje na další teorie spojené s původem Basků – jedna z nich, hypotéza baskicko-kavkazská, hovoří jak o příbuznosti mezi baskičtinou a západokavkazskými jazyky, tak o genetickém vztahu mezi Basky a obyvateli západního Kavkazu (Zavadil 2010: 45). Pro účely analýzy sociokulturní antropologie ve výsledku není vůbec důležité, jestli existuje biologická spřízněnost mezi Basky samotnými či mezi

¹ Tento text vznikl jako součást projektu „Konstrukce a reprodukce baskické kolektivní identity ve vztahu k jazyku, teritoriu a baskickému nacionalismu“ (SGS-2015-054) podpořeného v rámci Studentské grantové soutěže ZČU v Plzni.

Basky a jinou populací. Důležité je to, jakým způsobem je na takové teorie poukazováno a jak jsou instrumentálně využívány v baskické nacionální politice.

Na rozdíl od minulého (a v populárním diskurzu i současného) chápání národnosti jako principu pokrevní přízřněnosti se dnes setkáme s identifikací národů (i etnických skupin) zejména na základě kulturních prvků, a to většinou jazyka (Bahenský 2010: passim), který bývá považován mnohými badateli za hlavní znak etnicity (Šatava 2009: 37). Ne náhodou je často využíván akterý jako poměrně (avšak ne vždy) jednoduše pozorovatelné měřítko národní identifikace. Nejednou bývá jazyk konkrétního společenství používán instrumentálně v rámci nejrůznějších etnorevitalizačních hnutí, a to i přesto, že se mnohdy jedná spíše o lokální dialekt majoritního jazyka nebo jeho subvarietu (Šatava 2009: 34). Nicméně vztah jazyka a národnosti je daleko složitější. Mnoho z těch, kteří hovoří majoritním jazykem, se identifikují s minoritou, a zároveň ne každý, kdo hovoří minoritním jazykem, se cítí být součástí této minority (viz například Lozoviuk 2005: 47–55). Ačkoliv je tedy jazyk a jeho použití jedincem prvkem relativně jednoduše vymežitelným (v poměru k dalším charakteristikám, na kterých závisí kolektivní vědomí, a které není jednoduché analyticky uchopit), ne vždy hraje v utváření kolektivní identity zásadní roli (Haarmann 1986: 37), proto je nutné neopomíjet další prvky, jež národní identitu napomáhají formovat.

Jak si ukážeme, výrazně problematické je uchopení jazyka v případě Baskicka. Nejprve je totiž nutné ujasnit si, o čem přesně hovoříme, hovoříme-li o Baskicku. Musíme brát v potaz lokální specifika jazyka, ať už jde o jeho užití baskickou populací, či jeho oficiální status vzhledem k tomu, že se v případě Baskicka nejedná o politicky konzistentní region a ne všude požívá baskičtina stejná práva. Teritoriální rozdělení se totiž neodráží jen v jazykové politice, ale také v konstrukci a reprodukci identity na obou stranách Pyrenejí (Azurmendi, Larrañaga, Apalategi 2008: 36).

Baskický jazyk a jeho specifčnost však nejsou jediným důvodem, proč vlastně o Baskicku v souvislosti s konstrukcí a reprodukci kolektivní (národní či etnické) identity hovořit. Díváme se na region stojící na pomezí mezi etnografickou oblastí a svébytným nezávislým teritoriem. Pro kategorizaci národních a etnických vztahů se užitečnou jeví například klasifikace Leoše Šatavy, v rámci které je postavení Baskicka vysvětleno politicko-kulturním vztahem ke španělské majoritě – Baskové disponují vlastní politickou reprezentací a zároveň specifickými kulturními prvky, především jazykem (Šatava 2009: 107–108). Vhodnou klasifikaci takového vztahu představuje také Thomas H. Eriksen, podle něhož se dají Baskové definovat jednak jako domorodé autochtonní obyvatelstvo jihozápadní Evropy, a jednak jako proto-národ, nebo „národ bez státu, vyznačující se politickou reprezentací a teritoriální základnou“ (2012: 39–40).

Národem je myšleno společenství lidí, kteří pociťují spřízněnost s ostatními členy skupiny, aniž by se kdy

s většinou těchto členů osobně setkali, a kteří dle tohoto pocitu dále jednájí (viz Anderson 2008, Seton-Watson 1977). Základem pro takové představy vztahu mezi členy národa musí být atributy, jež jsou v rámci skupiny sdílené. Není však pochyb o tom, že takových atributů kolektivní identity je celá řada a o každém z nich by se ve vztahu k Baskům dalo napsat rozsáhlé pojednání. Tato studie je zaměřena především na jazyk (jako společný kulturní prvek) a teritorium, jakožto klíčové atributy konstrukce baskické kolektivní (národní) identity.

Ač se dá tedy Baskicko do značné míry srovnávat s nezávisle fungující státní jednotkou, chybí zde princip občanství, pro studium národní identity zásadní. Analyticky by se otázka baskické kolektivní identity dala uchopit nástrojem, který představili autoři F. L. Jones a P. Smith. Pro popis národní identity používají dvě dimenze – *askriptivní*, která se vztahuje spíše ke konceptu etnické identity, a *voluntaristickou* odpovídající představě občanské společnosti (Jones, Smith 2001: 105). *Askriptivní* dimenze etnicity je často spojována s takzvanými východními nacionalismy, jež jsou někdy chápány jako reakční a agresivní. K tomuto tématu se vyjadřuje například Hans Kohn již v roce 1968 (podrobněji viz Kohn 2003). Co je tedy podstatou příslušnosti k baskickému etniku/národu, když ne princip občanství?

KDE JSOU BASKOVÉ DOMA?

Baskickou domovinu lze jak v odborném, tak lidovém diskurzu definovat několika různými způsoby. Obojí se může lišit od konečné politické praxe, která se vztahuje pouze k teritoriu disponujícímu autonomním statutem. V neširším slova smyslu je možné baskickou domovinu chápat jako široký historický region zasahující hluboko do francouzského a španělského území. V rámci tohoto teritoria se v minulosti užívala baskičtina ve své prapůvodní podobě a Baskové na něm měli jisté mocenské postavení v době ještě před tím, než se na tomtéž území etablovaly větší, dodnes existující, moderní státy. Takový pohled na Baskicko je samozřejmě v dnešní geopolitické optice (a ve vztahu k současným secesionistickým požadavkům) irelevantní. Vypovídá však o nacionalistické rétorice radikálních Basků, kteří na takové historické území dodnes odkazují. Lze v tom spatřit jasnou strategii nacionalistů, jež má za cíl klást přehnaný důraz na nacionální elementy, které již byly výše zmíněny. Legitimitu baskickému nacionalistickému hnutí dodává z velké části fakt, že může odkazovat zpět do minulosti právě na doklady o historickém baskickém regionu (či o užití baskičtiny v rámci tohoto regionu, o „tradičním“ způsobu života tamtéž, a podobně).

Pro nás je daleko podstatnější distinkce mezi dvěma užšími pojetími baskické domoviny. V prvním případě hovoříme o Baskicku jako *Euskal Herria*. Jedná se o širší historický transhraniční region² zahrnující sedm současných baskických provincií. Tři z nich nacházíme na území Francie. Jedná se o Labortánsko (baskicky *Lapurdi*), Sule-tinsko (*Zuberoa*) a Dolní Navarru (*Nafarroa Beherea*). ▶

² Anglicky píšící autoři užívají termín „greater region“.

- Společně netvoří žádný administrativní celek, jsou součástí většího departmentu Pyrénées-Atlantiques. To má pro francouzské Baskicko značné politické implikace, jak si ukážeme níže. V případě této části Baskicka hovoříme o takzvaném *Iparralde*, tedy „severu“. Na španělské straně Pyrenejí se pak nachází druhá, jižní, část Baskicka – *Hegoalde*. Zahrnuje Autonomní společenství Navarra a Autonomní společenství Baskicko, které je dále tvořeno třemi provinciemi Biskajskem (*Bizkaia*), Gipuzkoou (*Gipuzkoa*) a Álavou (*Araba*).

Ve druhém případě hovoříme o Baskicku právě jako o Autonomním společenství v rámci španělského státu. Jedná se o region požívající status relativně rozsáhlé autonomie oficiálně uznané v rámci procesu španělské demokratické tranzice po smrti Francisca Franca, konkrétně v roce 1979 (*Ley Orgánica*, 1979). Jde o svobodu ve všech klíčových oblastech – svobodu politickou, kulturní i ekonomickou. Právě daňová svoboda řadí Autonomní společenství Baskicko mezi oblasti bez státu s vůbec nejvyšší mírou autonomie. Pro tento region se mezi Basky vžil označení *Euskadi* (nebo také starší verze *Euzkadi*), což je baskický neologismus vytvořen „otcem“ baskického nacionalismu Sabinem Aranou (26. 1. 1865 – 25. 11. 1903). Ačkoliv je pravdou, že v poslední době se i politická reprezentace Baskicka zastoupená Baskickou národní stranou (dále jen PNV – *Partido nacionalista vasco*) snaží implantovat tento pojem na celý historický region Baskicka, v některých výjimečných případech se tedy dá pod pojmem *Euskadi* rozumět teritorium *Euskal Herria*.

Rozpor v percepci baskické domoviny spočívá v rozlišování *Euskal Herria* jako transhraničního historického regionu a *Euskadi* jako autonomního společenství. V lidovém diskurzu se nejčastěji setkáme s pojetím Baskicka jakožto sedmi provincií na území Španělska a Francie. Oblíbeným nacionalistickým heslem je „*Zazpiak bat*“, což znamená jednotu sedmi provincií, tedy „7 = 1“, někdy také „4 + 3 = 1“. Již název *Euskal Herria* se vztahuje spíše k podstatě širšího pojetí Baskicka, než jen jako k politicky samosprávné jednotce. Baskické *herri* referuje k „lidu“, tedy i spojení *Euskal Herria* (adejktivum *euskal* znamená „baskický“) označuje spíše společenství Basků jako osob, než teritorium vymezené oficiálně stanovenými hranicemi. Potom lze tedy Baskicko ve smyslu *Euskal Herria* chápat jako území, kde žijí Baskové. Není tak žádným překvapením, že právě takové pojetí baskické domoviny se v lidovém diskurzu stává dominantní (Mansvelt Beck 2006: 513). Předmětem reálné politické praxe je však pouze Baskicko jakožto Autonomní společenství, což je z pohledu mnoha zásadní okleštění potenciálu baskické samosprávy. Politickou praxi baskické reprezentace pak můžeme označit jako „*amputaci Euskal Herria*“ (Mansvelt Beck 2006: 514).

Je však nutné zmínit, že v prvních momentech etablování baskického nacionalismu na konci 19. století bylo za pravou domovinu Basků označováno spíše Biskajsko, odkud pocházel již zmíněný otec baskické nacionalistické ideologie Sabino Arana. Myšlenka jednotného Baskicka sedmi provincií se rozšířila až v průběhu 20. století, notoricky známou se stala právě pod heslem „*Zazpiak bat*“,

kteří propagovala zejména organizace ETA, avšak stejně dobře se motto dostalo do povědomí široké veřejnosti (Zákravský 2013: *passim*).

Pro badatelské účely se do značné míry hodí oba koncepty baskického teritoria, záleží spíše na tom, co je předmětem zájmu samotného výzkumu. Z politologického hlediska je příhodné brát v úvahu Baskicko jakožto Autonomní společenství se svými etablovanými politickými institucemi. Pro účely antropologické analýzy je ideální uchopit celý transhraniční region jako celek vyznačující se lokálními specifiky, a to vzhledem k tomu, že politické hranice mezi provinciemi netvoří hranice kulturní. Region se vyznačuje vlastním jazykově-kulturním kontinuem.

Dá se říci, že provincie Baskického autonomního společenství a Autonomního společenství Navarry jsou z celkem 17 španělských provincií ekonomicky nejdynamičtější, nejindustrializovanější a nejvyspělejší (Azurmendi, Larrañaga, Apalategi 2008: 36). Zdá se tedy, že mají – alespoň po ekonomické stránce – státotvorný potenciál. Nemluvě o etablovaném a fungujícím administrativním aparátu, jehož existence vyplývá ze samotné více než třicet let trvající autonomie. Problém však nastává ve chvíli, kdy se hovoří o požadavku secese. Rétorika baskického nacionalismu, ze které ostatně pochází artikulace požadavku vytvoření nezávislého baskického státu, však prezentuje Baskicko jako jednotné ve své historické a kulturní podstatě. Není tedy podle některých možné aplikovat nezávislost na vybraná území, nezávislé Baskicko musí být nezávislým *Euskal Herria*. Pokud pomineme protiústavnost takových požadavků (dle španělské ústavy je území Španělského království nedělitelné), naráží zde nacionální hnutí na fakt, že část *Euskal Herria* leží na území silně centralistické Francouzské republiky. Další problematickou otázkou je Navarra, jakožto historické srdce Baskicka, které však dnes bije spíše pro Španělsko. Baskická národní identita Navarry během 20. století značně oslabila a převažuje pouze v baskofonním pásmu na severu jejího území.

IZOLOVANÝ JAZYK – IZOLOVANÁ POPULACE?

„*Baskičtina je domovem, je téměř náboženstvím.*“ Victor Hugo

Jak už bylo zmíněno výše, Baskicko disponuje vlastním jazykem jakožto regionálním kulturním specifikem. V mnoha případech může být svébytnost jazyka etnické skupiny nebo národa diskutována a zpochybňována, často se v případě nacionálních a etnorevitalizačních hnutí hovoří o dialektech majoritního úředního jazyka, respektive majoritních úředních jazyků. Baskičtina má však neotřesitelné postavení, co se charakteru jazyka, jeho historie i užití týče. Jedná se o jazykový izolát, ergativní a aglutinační jazyk, jehož povaha nemá v Evropě obdobu. V dikci Paula Brasse můžeme operovat s baskičtinou jako s jedním z atributů skupiny, na jehož základě se tvoří a upevňuje kolektivní národní/etnická identita (Brass 1991: 18–19). Nejen, že je baskický jazyk každodenním nástrojem komunikace části Basků, tvoří zároveň symbolický atribut baskické národnosti, k němuž se určitým způsobem vztahují i ti Baskové, kteří jej neovládají

na komunikativní úrovni. Setkáváme se tu se situací, kdy nastává disharmonie mezi komunikační a symbolickou funkcí jazyka, který je pozorovatelný na příkladu Irska. Tam hraje írština více méně symbolickou (a historickou) roli, nicméně dominantním komunikačním prostředkem je angličtina. I přesto není pochyb o tom, že lze na írštinu odkázat jako na jeden z atributů národní identity. Podobně lze nahlížet na situaci baskičtiny, kterou na komunikativní úrovni ovládá přibližně jedna čtvrtina ze dvou milionů Basků žijících v Baskicku³ (Ethnologue: Languages of the World 2015). I tak můžeme baskičtinu chápat jako jeden z primárních atributů baskické kolektivní identity (Echeverria 2003: passim).

Nejen, že v případě baskičtiny hovoříme o jazyku plném specifik a regionálních zvláštností, důležité je zmínit také teorie o jeho původu. Vzhledem k tomu, že jde o jeden z nejstarších žijících jazyků na území Evropy, tvoří baskičtina kulturní atribut, na který upozorňuje většina z nacionalistických teorií Basků. Hypotézy o původu baskičtiny jsou do značné míry hypotézami o původu samotných Basků. Vývoj, regionální izolace a přežití baskičtiny vypovídají o historii baskického obyvatelstva. Některé z těchto hypotéz jsou dosud zvažovány lingvisty, historiky a antropology jako relevantní pro výzkum populace Baskicka. Jiné se jeví jako teorie absurdní a nepřiměřené, které z antropologického hlediska řeknou o Baskicku málo. Nicméně i přesto je důležité zahrnout takové teorie do výzkumu baskického nacionalismu a kolektivního vědomí. Ač neříkají nic relevantního o baskické historii, vypovídají mnoho o podobě minulého i současného nacionalismu a způsobu konstrukce a reprodukce baskické kolektivní identity. Jedny z nejbizarnější teorií hovoří o spojitosti původu Basků s obyvateli bájně Atlantidy, jiné představují Basky jako potomky Jáfetova syna a Noemova vnuka Tubala (Kurlansky 2000: 24). Populární byly zejména v období, kdy byl v rámci nacionalistické rétoriky zdůrazňován původ Basků, jejich pokrevní spřízněnost a mýty o společné historii.

V současné době není jednoduché definovat stav baskičtiny v rámci baskického teritoria. Zaprvé proto, že ne všechny oblasti *Euskal Herria* požívají stejnou míru autonomie, jak jsme si již ukázali výše. Z toho vyplývá také oficiální postavení baskičtiny jako takové, které má v některých oblastech Baskicka svá specifika. Zadruhé narážíme i v případě Baskického autonomního společenství na fenomén silného bilingvismu. Kastilština hraje zásadní roli při tvorbě etno-lingvistické identity v Baskicku (viz Azurmendi, Larrañaga, Apalategi 2008). Rozdíly ve statusu baskičtiny i v jejím užití jsou pozorovatelné prakticky provincie od provincie. Pro pochopení stavu současné baskičtiny je nutné nahlédnout na jednotlivé rozdíly, které geopolitická variabilita Baskicka vnáší do jazykové politiky a do jazyka samotného.

Pozorovat můžeme hned několik podob baskičtiny, jež zahrnuje minimálně sedm hlavních dialektů víceméně kopírujících rozložení baskických provincií. Pravdou je, že i přes intenzivní „baskizaci“⁴ teritoria, si v rámci užití dialektů obyvatelé nejzápadnějšího cípu a ti, kteří obývají

východní část Baskicka, v mnoha věcech nerozumí. To je dáno především rozdílným vývojem jednotlivých dialektů, které sice v průběhu historie propojovalo (a propojuje) určité baskické jazykové kontinuum, nicméně jazykové varianty se mezi sebou v jednotlivých oblastech výrazně liší. Někteří autoři dávají existenci rozdílných dialektů do souvislosti s jejich odlišným původem. Původní populace Baskicka byla podle nich tvořena několika skupinami obyvatel, které používaly odlišné varianty staré baskičtiny. Soudí se, že dnešní dialekt biskajský vznikl z podoby jazyka kmene Karistiů, dialekt gipuzkoánský pochází pravděpodobně z jazykové varianty kmene Vardulů, dialekt navarrský pak vychází z jazyka Vaskonů (Zavadil 2010: 49). Zdaleka nejrozšířenějším je dialekt gipuzkoánský, na jehož základě byla v roce 1968 vytvořena jednotná spisovná baskičtina, tzv. *euskera batua* (od baskického *bat* = jeden), jež se právě rozšířením dialektu, ze kterého vzešla, velmi rychle ujala. Autory jsou lingvisté z Královské akademie baskického jazyka (*Academia Real de la lengua vasca, Euskaltzaindia*) založené v roce 1919.

Je jasné, že míra dominance minoritního jazyka bytostně závisí na jeho postavení v rámci majoritní společnosti. Záleží tedy na tom, zda je jazyk chráněn vlastním právním statutem (ať už oficiálním nebo kooficiálním), či zda jeho přežití závisí pouze na jazykové praxi příslušníků menšiny. Z tohoto pohledu se baskičtina nachází ve specifickém postavení – míra její oficiality se liší region od regionu, provincie od provincie. K roku 2012 mělo Baskické autonomní společenství 2 193 093 obyvatel (Instituto Nacional de Estadística 2012) a necelá čtvrtina z nich prezentuje baskičtinu jako svůj mateřský jazyk (Zavadil 2010: 19). Úřad náměstka ministra kultury pro jazykovou politiku uvádí v roce 2011, že aktivně bilingvních obyvatel je v Baskickém autonomním společenství 755 640, pasivně bilingvních pak 349 691, zbytek hovoří a rozumí pouze španělsky (Viceconsejería de Política Lingüística 2011: 11). Užití baskičtiny je v této oblasti upraveno v rámci autonomního statusu Baskicka z roku 1979. Tento zákon, nazývaný také *Guernický statut*, mimo jiné ve svém šestém článku: „*ustavuje baskičtinu jako oficiální vedle jazyka španělského a zdůrazňuje právo všech občanů na svobodné rozhodnutí, kterým jazykem budou hovořit; zaručuje možnost užití baskičtiny na půdě oficiálních institucí*“ (Ley Orgánica, 1979). Na základě těchto zákonů zažívá baskičtina od doby znovuoobnovení baskické samosprávy nebývalý rozkvět. V rámci téže samosprávy se však setkáme s rozdílnými údaji, co do počtu aktivních baskických mluvčích. Obecně se dá říci, že výrazné baskofonní pásmo nacházíme spíše na severu autonomního společenství v jeho přímořských oblastech provincií Bizkaia a Gipuzkoa. Směrem na jih frekvence užití baskičtiny pozvolna klesá a jižní polovina provincie Araba není za baskofonní považována vůbec.

Po stránce legislativní i praktické nalezneme daleko složitější situaci v provincii Navarra, kde užití baskičtiny upravuje Zákon o baskičtině (Ley Foral 1986), který v provincii ustavuje tři jazykové zóny. První zóna, do které spadá 63 obcí severní Navarry, je baskofonní a baskičtina zde požívá status kooficiality, veškeré španělské oficiální

3 Hovoříme zde o *Euskal Herria*, tedy širším transhraničním regionu Baskicka.

4 V kastilštině se vžil označení *euskaldunización*. Viz například název organizace pro výuku baskičtiny *HABE* – v baskičtině *Helduen Alfabetatze eta Berreuskalduntzerako Arakundea*, v kastilštině *Organización para Alfabetización y Reeskaldunización de Adultos*.

- ▶ nápisy musí mít svůj baskický ekvivalent a každý může na úředních místech vyžadovat komunikaci v baskičtině. Druhá zóna je smíšená a čítá 52 obcí, v nichž záleží na konkrétních institucích, zda s nimi bude možné v baskičtině komunikovat. Třetí, nebaskofonní, zóna oficiální komunikaci v baskičtině neumožňuje, jedná se o většinu území Navarry nacházející se v jižní části provincie. Navarra čítá přibližně sedmkrát méně baskických mluvčích než Baskické autonomní společenství (Zavadil 2010: 22), a to i navzdory tomu, že Navarra je historicky vzato baskofonní a většina současných Basků o této provincii uvažuje jako o nedílné součásti Baskicka.

Francouzské Baskicko prodělává vcelku odlišný jazykový vývoj vzhledem k tomu, že zde není baskičtina oficiální jazykem. Veškeré aktivity směřující k šíření baskičtiny se mohou realizovat pouze v rámci nezávislých kulturních organizací, oficiální vládní instituce baskičtinu nepodporují. Odhaduje se, že během několika generací baskičtina ve Francii úplně vymizí, což dokládá i trend, v rámci něhož se zde od konce 19. století snížil počet baskických mluvčích o více než polovinu (ibidem).

Symbolická hodnota baskičtiny spočívá velkým dílem v její dlouhé historii. Ačkoliv nemáme k dispozici písemné prameny v baskičtině až do 16. století n. l., oproti jazykům rozšířenějším a geograficky blízkým, jako je kastilština, francouzština nebo katalánština, jejichž písemná dokumentace pochází již z období kolem 10. století n. l. (Astrain 2002: 31), alespoň jakýmsi dokladem o vývoji baskičtiny mohou být antroponyma a theonyma pocházející ze staré baskičtiny neboli akvitánštiny (Zavadil 2010: 49–52). V období pozdního středověku zažívá baskičtina rozsáhlou územní expanzi, soudě dle rozšíření užití místních názvů nebo například baskických glos v latinských náboženských textech (podrobněji viz Zuazo 1995: 8). První písemné raně novověké prameny v baskičtině jsou veskrze religiózní povahy sloužící k upevnění pozice baskičtiny v liturgické oblasti (Zavadil 2010: 61).

KONSTRUKCE BASKICKÉ IDENTITY VE VZTAHU K JAZYKU A TERITORIU

Na rozdíl od dřívějšího pojetí podstaty baskické národní identity, která byla chápána spíše jako odvozená od biologické spřízněnosti Basků, se mezi současnými obyvateli Baskicka objevuje voluntaristické pojetí příslušnosti k baskickému národu. Jádrem baskické kolektivní identifikace je tedy v dnešní době především národní sebeuvědomění – nejdůležitějším ukazatelem příslušnosti ke skupině je pocit sounáležitosti. Hraje primární roli i v rámci vnější identifikace, tedy v případě, že má respondent uvést náležitosti, které žádnému Baskovi nesmí chybět, na první místě zmíní, že se člověk Baskem musí cítit. Velice často se tato odpověď objevuje jako samostatně stojící a není doplněna žádnými dalšími atributy, což dokládá liberální náhled Basků na členství ve skupině. V dnešní době se tak dostává ke slovu spíše tzv. dynamické chápání etnicity, která se neformuje na základě kulturních odlišností, nýbrž na základě pocitu příslušnosti k dané skupině (Bahenský 2010: 55). Pokud však pomineme pocit sounáležitosti, což je koncept analyticky těžko uchopitelný, a hledáme nějaké atributy, na jejichž základě

je možné vymezit Basky jako svébytnou skupinu, lze mezi Basky vypořádat ty dominantní z těchto atributů.

První příčku pravidelně a neotřesitelně obsazuje právě baskičtina jako zjevný kolektivní atribut Basků. Nejlépe je tento poznatek demonstrován ve skupinovém etnonymu Basků – pojem „Bask“ vlastně nemá v baskičtině ekvivalent, Baskové jsou takzvaní *Euskaldunak* (*Euskaldun* v jednotném čísle), což doslova znamená „baskicky hovořící“. Ve výsledku nám nejde ani tak o konkrétní jazyk a jeho užití konkrétními lidmi. Hovoříme o tom, jakou roli hraje *odkaz* na baskičtinu při konstrukci kolektivní identity. Stejně tak není obecně možné analyzovat podstatu národní identity skupiny na základě analýzy kulturního obsahu, nýbrž na základě toho, jakým způsobem se *odkaz* na kulturní obsah interpersonálně reprodukuje (Eriksen 2012: 71–72). Při výzkumu předcházejícímu této stati bylo mezi respondenty pozorováno, že reálné užití jazyka nehraje klíčovou roli. Nejdůležitější je pro kolektivní sebezpřítání odkaz na baskičtinu, jako na *společný* kulturní prvek bez ohledu na to, zda je konkrétní osobou reálně využíván. I v případě, že respondent sám nebyl mluvčím jazyka, v odpovědi na otázku o roli baskičtiny kladl důraz na jeho existenci a užití samotnými Basky. Zdůrazňována byla v odpovědích především snaha o osvojení jazyka. Jinak řečeno, aby mohl být člověk považován za součást baskického národa, musí umět, nebo se alespoň učit, baskicky. Jak bylo zmíněno výše, jazyková situace Baskicka je velice složitá, jak z pohledu oficiálního postavení jazyka, tak z hlediska reálných uživatelů baskičtiny. I přesto je baskický jazyk natolik výrazným kulturním specifíkem, že je na něj odkazováno i těmi, kteří aktivně baskicky nehovoří. Vedle toho, že je podle Basků nutné cítit se jako Bask, závisí podstata „baskičnosti“ na jedincově symbolickém vztahu k baskičtině. Značné procento těch, kteří jsou schopni chápat člověka jako Baska i přesto, že baskicky nehovoří, se nějakým způsobem na baskičtinu odvolává. Především v tom smyslu, že by každý, kdo chce být Baskem (a být vnímán jako Bask), měl alespoň prokázat snahu se baskicky naučit. Tento názor koresponduje i s poslední tendencí v užití baskičtiny, který ukazuje zvyšování počtu baskických mluvčích především v Baskickém autonomním společenství (Zavadil 2010: 277).

Dá se předpokládat, že i tato složka konstrukce baskické kolektivní identity podléhá v průběhu času změnám vzhledem k tomu, že institucionalizovaná výuka baskičtiny nebyla vždy ve španělském Baskicku možná⁵. Výzkumy ukazují, že lidé, kteří prošli výukou baskičtiny na základní škole, daleko spíše uvádějí baskický jazyk jako jediný nebo nejsilnější atribut baskické národnosti. Naopak ti, kteří absolvovali výuku ve španělštině, se v některých případech přiklánějí i k možnosti, že člověk může být nositelem jak baskické, tak španělské etnické/národní identity (Echeverria 2003). Souviset to může se samotnou rodinnou výchovou jedince – čím výrazněji se reprodukuje národní identita v rámci rodiny, tím spíše bude rodinou kladen důraz na výuku jedince v baskičtině.

Zdůrazňování odlišnosti baskičtiny a její využití jde ruku v ruce s každodenním obnovováním hranic v neustálém

5 Hovoříme zde především o éře autoritářského režimu Francisca Franca a jeho restriktivní politiky vůči (nejen) baskickým kulturním projevům.

kontaktu s kastilsky hovořící majoritní společností. Velice často se v Baskicku setkáváme se situací, kdy je z baskického jazyka v běžné konverzaci využíváno pouze několik pojmů, nejčastěji jde o pozdrav při setkání a loučení, nebo o poděkování, zbytek rozhovoru probíhá ve španělštině. Při rozhovoru dvou a více lidí, z nichž alespoň jeden neovládá baskičtinu na komunikativní úrovni, je automaticky použita španělština, zmíněné frekventované výrazy jsou však velmi často formulovány baskicky. V situaci, kdy je jedním z účastníků rozhovoru cizinec, a především na místech, kde dochází k přehnané prezentaci příslušnosti k národu a její komodifikaci, jako jsou například prodejny suvenýrů nebo „pravých baskických“ produktů, je baskický pozdrav při setkání či loučení běžný. Jak konstatuje Marilyn Halter, nejlepším způsobem, jak prodat výrobek, jež je stejně kvalitní jako kterýkoli jiný z téže kategorie, je připsat mu kulturní kontext (Halter 2007: 6).

Posilování vztahu Basků k vlastnímu jazyku probíhá i na základě kampaně politických subjektů, které ve svém programu deklarují snahu o baskickou nezávislost. Jednoduchá a úderná hesla na transparentech a billboardech jen málokdy zazní jinak než baskicky i přesto, že přibližně tři čtvrtiny potenciálních podporovatelů nebo voličů baskičtinu neovládají. Sociální sítě se jen hemží sděleními v baskičtině, jejichž autoři často baskicky aktivně nehovoří. Podstatou však není snaha, aby takovým vyjádřením porozuměla většina z oslovených, ani obsah sdělení nebývá příliš často zásadní. Podstatou je veřejná deklarace určitého postoje, veřejné prohlášení ve smyslu „Já jsem Bask“.

Dalším z těch nejdůležitějších atributů baskické národní identity je odkaz k baskické domovině. Respondenti se označují za Basky, protože „se narodili v Baskicku“, nebo „žijí v Baskicku dlouhodobě“, nebo (méně často) proto, že „se jejich rodiče narodili v Baskicku“. Ve všech těchto případech bylo Baskicko míněno jako *Euskal Herria* zahrnující sedm provincií. Mapa *Euskal Herria* ohraničená politickými hranicemi jednotlivých provincií a oceánem se vžila jako jeden z nacionálních symbolů Baskicka. Geografický tvar, který Baskicko jako *greater region* tvoří, se často stává součástí dalších symbolů jako je baskická vlajka nebo takzvaný *lauburu* (baskický kříž pocházející jako symbol z předkřesťanské doby v Baskicku – viz například de Pablo 2009). V turistických oblastech Baskicka se s těmito symboly, v čele se zobrazením baskického teritoria, setkáváme doslova na každém rohu. Je to způsob, jak „prodat to právě Baskicko“.

ZÁVĚREM

I přesto, že ze strany oficiálních politických zástupců Baskicka podléhá definice baskické domoviny neustálé proměně, v lidovém diskurzu je baskická vlast vnímána jako široký historický region, který rozlohou několika-násobně předčí Baskické autonomní společenství. Vzniká tak rozpor mezi lidovým chápáním Baskicka a současnou politickou praxí. Tento fakt (jako jeden z mnoha) zneumožňuje potenciální secesi Baskicka tak, jak by si ji přáli někteří zástupci baskického nacionalistického hnutí.

Chápání baskického transhraničního regionu jako celistvého území je však pevně spojeno s pojetím baskické teritoriality a připisuje baskický původ celému obyvatelstvu žijícímu na území sedmi provincií. Posiluje se tak představa jednotného společenství žijícího na teritoriu dvou států a překonávajícího význam politických hranic.

Jak jsme si ukázali, konstrukce baskické kolektivní identity probíhá do určité míry na základě subjektivního pocitu sounáležitosti a příslušnosti ke skupině. Kromě toho se ale v rámci výzkumu tohoto fenoménu zhmotňují další prvky, na jejichž základě se tvoří baskická skupinová identita. Vzniká tak společenství lidí, kteří se hlásí k baskickému národu dobrovolně tím, že současně žijí dlouhodobě v Baskicku⁶, uznávají baskičtinu jako významné kulturní specifikum (nebo baskicky hovoří), cítí se být součástí skupiny, bojují za „baskické hodnoty“, a podobně. Právě baskičtina je v případě Basků jedním z klíčových atributů konstrukce a reprodukce kolektivní identity. Na její významnou roli je velice často odkazováno samotnými Basky, užívána je v podobě známých frází v bezpečí kontextů i tehdy, nehovoří-li dotčený baskicky aktivně na komunikativní úrovni. Do budoucna se však s takovými závěry nespokojíme vzhledem k tomu, že užití baskičtiny (a s ním i počet jejích mluvčích) v Baskicku se dynamicky vyvíjí.

6. At už je pojetí baskické domoviny v optice daného jednotlivce jakékoliv.

LITERATURA

- Alonso, F. (2004). ¿Por qué luchamos los vascos? Tafalla: Txalaparta.
- Anderson, B. (2008). Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha: Karolinum.
- Astrain, Luis N. (2002). El euskera arcaico. Extensión y parentescos. Tafalla: Txalaparta.
- Azurmendi, M.-J. – Larrañaga, N. – Apalategi, J. (2008). Bilingualism, Identity, and Citizenship in the Basque Country. In Niño-Murcia, M. – Rothman, J. (eds.). Bilingualism and Identity: Spanish at the Crossroads with Other Languages. Studies in Bilingualism 37. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co., 35–62.
- Bahenský, F. (2010). Etnicita v historické perspektivě. Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity. Praha: Etnologický ústav AVČR.
- Brass, P. R. (1991). Ethnicity and Nationalism. Theory and Comparison. London: SAGE.
- De Pablo, S. (2009). El lauburu. Política, cultura e identidad nacional ne torno a un símbolo del País Vasco. Memoria y Civilización 12, 109–153.
- Echeverria, B. (2003). Schooling, Language, and Ethnic Identity in the Basque Autonomous Community. Anthropology & Education Quarterly 4, 351–372.
- Eriksen, T. H. (2007). Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě. Praha: Triton.
- Eriksen, T. H. (2012). Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy. Praha: SLON.
- Farwell, A. S. (2009). Race, Language, and Basque Protohistory According to Sabino Arana. Sancho el Sabio – Estudios Vascos 30, 49–80.
- Haarmann, H. (1986). Language in Ethnicity. A View of Basic Ecological Relations. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Halter, M. (2007). Shopping for Identity. The Marketing of Ethnicity. New York: Schocken.
- Hugo, Victor (1843). Alpes et Pyrénées. Dostupné z: <<http://basquepoetry.eus/?i=poemak-fr&b=geh11>>.
- Chalupa, J. (1999). Kapitoly z dějin baskického nacionalismu. Historický obzor 10, 3–4, 63–70.

- ▶ • Jones, F. L. – Smith, P. (2001). Individual and Societal Bases of National Identity: A Comparative Multi-Level Analysis. *European Sociological Review* 2, 103–118.
 - Kohn, H. (2003). Nacionalismus. In Hroch, M. (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*. Praha: SLON, 87–99.
 - Kurlansky, M. (2000). *The Basque History of the World*. London: Vintage Books.
 - Lozoviuk, P. (2005). Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií.
 - Mansvelt Beck, J. (2006). Geopolitical imaginations of the Basque Homeland. *Geopolitics* 11, 507–528.
 - Moerman, M. (1965). Ethnic Identification in a Complex Civilization: Who Are the Lue? *American Anthropologist* 67, 5, 1215–1230.
 - Seton-Watson, H. (1977). *Nations and States. An Enquiry Into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. London: Methuen.
 - Smith, A. D. (2013). *Nationalism and Modernity*. London: Routledge.
 - Šatava, L. (2009). *Jazyk a identity etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: SLON.
 - Zákavský, J. (2013). Basque Identity and the Territory: From Bizkaya to Zazpiak Bat. In Mišterová, I. – Skopečková, E. (eds.). *A Search for Identity: Identity in Linguistic, Literary, Methodological, and Cultural Perspectives*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 214–230.
 - Zavadil, B. (2010). *Baskičtina. Lingvistická interpretace*. Praha: Karolinum.
 - Zuazo, K. (1995). The Basque Country and the Basque Language: An Overview of the External History of the Basque Language. In Hualde, J. I. – Lakarra, J. A. – Trask, L. R. (eds.). *Towards a History of the Basque Language*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Co., 5–30.
- PRAMENY**
- Center for Basque Studies (2011). 10th Annual International Conference. The Protection of Cultural Diversity: Language Rights and Legal Pluralism. Dostupné z: <<http://www.basque.unr.edu/conferences/2011/languages.html>>.
 - Ethnologue: Language of the World (2015). Basque. Dostupné z: <<https://www.ethnologue.com/language/eus>>.
 - Instituto Nacional de Estadística (2012). Estadísticas territoriales. Dostupné z: <<http://www.ine.es/FichasWeb/RegComunidades.do?fichas=49&buscador=& botonFichas=Go+to+Table+of+results>>.
 - Ley Foral (1986), 18, de 15 diciembre, del vascuence. Dostupný z: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/CCAA/na-l18-1986.tp.html>.
 - Ley Orgánica (1979), 3, de 18 de diciembre 1979, Estatuto de Autonomía del País Vasco. Dostupné z: <http://noticias.juridicas.com/base_datos/Admin/lo3-1979.html>.
 - Viceconsejería de Política Lingüística (2011). Indicadores de situación y evolución del euskera. Dostupné z: <<http://www.kulturklik.euskadi.net/wp-content/uploads/2011/06/EBPN-Txostena-cast.pdf>>.